

Лариса Підгірна

ORCID 0000-0003-0197-8011

аспірантка

Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

ДАЛЕКОСХІДНІ АМБІЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УНР В ЕКЗИЛІ У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ «СТАМБУЛЬСЬКОЇ ПЛАТФОРМИ» (30-ті рр. ХХ ст.)

У статті аналізуються далекосхідні плани й амбіції Державного центру УНР в екзилі у 30-х рр. ХХ ст. у контексті діяльності «Стамбульської платформи», показано процес налагодження співпраці із японською розвідкою для подальшої підтримки з боку офіційного Токіо проекту створення Української Далекосхідної республіки (буферного державного утворення та плацдарму для розгортання повномасштабної боротьби на окупованих радянською владою теренах великої України задля подальшого здобуття української незалежності). Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що вперше в академічному контексті робиться спроба дослідити радикалізацію поглядів та намірів ДЦ УНР в екзилі у 30-х роках ХХ ст., проведено загальне порівняння діяльності очільників ДЦ УНР в екзилі й представників «Стамбульської платформи» з очільниками й представниками ОУН та проілюстровано їх паралельний рух в напрямі реалізації проукраїнських далекосхідних амбіцій, налагодженні співпраці із японською розвідкою, дипломатичними колами Японії та офіційним Токіо.

Ключові слова: «Стамбульська платформа», Мурський, Пчелінська, Забелло, Імура, меморандум, розвідка, резидентура, еміграція, пропаганда, радянські спецслужби, агентурні донесення, Зелений Клин, Public history.

Постановка проблеми. На початку 30-х років ХХ ст. проукраїнські сили, зокрема очільники ДЦ УНР в екзилі, спецслужби УНР, представники ОУН попри відсутність належного фінансування та інших необхідних ресурсів добре усвідомлювали необхідність радикалізації боротьби за визволення теренів великої України з-під російсько-більшовицької окупації. Дії окупаційної радянської влади в Україні, як то розгортання русифікації, насильницької колективізації, масові репресії, Голодомор, як Геноцид українського народу, а також здійснені більшовицькими агентами агенти лідерів українського національно-визвольного руху остаточно визначили та окреслили напрям подальшої боротьби проукраїнських сил: відновлення державної незалежності України можливе лише шляхом потужного збройного конфлікту, а не шляхом безплідних дискусій, конференцій чи дружніх пактів із Радянською Росією, – як зазначав у тексті Меморандуму до уряду Японії очільник «Стамбульської платформи» В. Мурський. Цілком реалістичним планом за підтримки європейських держав – Німеччини, Великої Британії, Франції, та на Близькому Сході – Туреччини, вбачалося подальше розчленування радянської Росії. Тим більше, що підпорядковані більшови-

кам народи Кавказу, Криму, Туркестану разом із урядом бездержавної української нації – ДЦ УНР в екзилі, не просто спостерігали за розвитком подій на Далекому Сході та японо-радянським протистоянням, але по мірі можливостей намагалися використати його перебіг на свою користь, ставши його частиною. У майбутньому японо-радянському конфлікті вбачався цілком реалістичний шанс вивести з міжнародної політичної гри серйозного контрагента – СРСР, чії політичні та економічні методи завжди для Європи та Азії були невичерпним джерелом криз, інтриг та загарбницьких імперських загроз [3, т.1, с.112].

Безумовно, ДЦ УНР, що з 1920 р., перебував в екзилі, а також всі його служби, відомства та установи, що мали статус неофіційних, нелегальних і фінансувалися виключно за кошти ситуативних союзників – іноземних урядів та спецслужб, надавали цьому конфлікту виняткової важливості. Адже мова йшла про створення на теренах Зеленого Клину за підтримки уряду Японії Української Далекосхідної республіки – т.зв. буферної зони, плацдарму для підготовки та подальшого розгортання українського воєнізованого спротиву радянській владі, від накопичення амуніції та зброї аж до навчання й підготовки військових.

Далекосхідні амбіції ДЦ УНР в екзилі знайшли своє системне, послідовне та достатньо успішне відображення у контексті діяльності представників «Стамбульської платформи», зокрема її очільника В. Мурського та розвідниці М. Пчелінської [3, т.9, с.280]. Завдяки намаганням останніх було не тільки налагоджено надійні контакти із керівництвом японської розвідки, але й на належному рівні підготовлено та передано уряду Японії Меморандум про співпрацю, що представляв собою новий, радикальний погляд представників ДЦ УНР в екзилі на способи і методи ведення подальшої боротьби за незалежність України. Він передбачав цілий перелік підготовчих заходів, як на кордонах Польщі, так і на теренах Зеленого Клину, а також всередині УРСР, безпрецедентно враховуючи інтереси японської сторони [3, т.8, с.261].

Фахова дипломатично-розвідувальна діяльність представників спецслужб ДЦ УНР в екзилі, зокрема «Стамбульської платформи», у форматі близькосхідних та далекосхідних перспектив, безумовно, сприяла формуванню позитивного іміджу, подальшій зацікавленості іноземних відомств у співпраці із представниками української розвідки, а наприкінці 30-х – на початку 40-х років стала гарним підґрунтям для подальших колаборацій ДЦ УНР в екзилі, зокрема зі спецслужбами Великої Британії (МІ-6) та США (попередницею ЦРУ – УСС через А. Марголіна). Ця діяльність, без перебільшення, сформувала історичну тяглість діяльності сучасних українських спецслужб та дипломатичних представництв, і сьогодні, є тим фундаментом взаємин України із США, Великою Британією, рештою європейських країн, а також із Туреччиною та Японією, який потребує значно більшого дослідження та популяризації, як в академічному, так і публіцистичному форматах.

Основною джерельної бази став масив документів Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України (ГДА СЗРУ), що

представляє собою донесення агентів ГПУ, зокрема справа «Надія», у якій представлені як особисті агентурні донесення М. Забелло і так і донесення, зроблені зі слів М. Забелло його куратором під кодовою цифрою «100». Попри певний відсоток заангажованості, донесення агента «Надії» відзначаються достатньою інформативністю та представляють собою повноцінні звіти приватного життя, розвідочної та громадської діяльності членів «Стамбульської платформи», зокрема В. Мурського та М. Пчелінської, їх контактів з представниками іноземних розвідок, тощо. Також мають місце копії листів представників ДЦ УНР в екзилі та очільників української розвідки.

На протипагу цьому масиву джерел, архівні джерела Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) представляють собою документи, так би мовити з протилежної сторони (листи очільників ДЦ УНР в екзилі, представників української еміграції) і вони цікаві не тільки своїм інформаційним наповненням, але й надають дослідникам можливість співставити, проаналізувати та порівняти документи із документальним масивом ГДА СЗРУ [4, с.326-328]. Важливим джерелом для цього дослідження стала безумовно, хоч і заангажована радянськими, проросійськими наративами, робота колишнього працівника зовнішньої розвідки СРСР Л. Соцкова «Неизвестный сепаратизм. На службе СД и Абвера». Попри абсолютну проросійську заангажованість саме згадка у цій книзі про очільника української громади у Стамбулі В. Мурського у 2019 р., спричинила тріумфальне повернення його постаті на сторінки історії України, та, власне, започаткувала дослідження діяльності «Стамбульської платформи», очолюваної Мурським у 30-х роках, зокрема і наше. У книзі Л. Соцького також наведено оригінальний текст Меморандуму про співпрацю з урядом Японії авторства В. Мурського, який дає чіткі уявлення про радикалізацію поглядів очільників та розвідки ДЦ УНР в екзилі і готовність поновити агресивну боротьбу за відновлення української державності. Порівняння тексту Меморандуму з іншими відомими копіями виключає фальсифікацію Л. Соцьким його тез [9].

Значний інтерес становлять останні наукові студії дослідників епохи УНР О. Скрипника [10], В. Сідака [11], В. Окіпнюка та Д. Козлова [7].

Особливо хотілося б відмітити актуальну наукову студію Т. Вронської «Інформаційний інструментарій розколу української політичної еміграції у міжвоєнний період: незасвоєні уроки минулого» [2]. Також прислужився нашому дослідженню й збірник документів й матеріалів «Українська політична еміграція 1919-1945» та «Історія еміграції. До історії міжвоєнної української політичної еміграції на Балканах» В. Власенка [1]. Цінну інформацію про співпрацю і рівень порозуміння між очільниками ДЦ УНР в екзилі та очільником ОУН Є. Коновальцем дає наукова розвідка С. Липовецького «Далекосхідна місія. Боротьба ОУН за Зелений Клин» [6].

Найсвіжіші дослідження діяльності «Стамбульської платформи» в контексті міжвоєнної доби поч. ХХ ст., належать також авторці цієї науко-

вої статті, зокрема, «Стамбульська платформа» УНР у 20-30-ті рр. XX ст.: просопографічний портрет» та інші наукові публікації [8].

Слід відмітити, що усе ще чекають свого ретельного вивчення з цієї теми архівні фонди польських та турецьких архівів, а також архів Вселенського Патріархату у м. Стамбул.

Мета дослідження – дослідити далекосхідні плани й амбіції Державного центру УНР в екзилі у 30-х рр. XX ст. у контексті діяльності «Стамбульської платформи», показати процес налагодження співпраці із японською розвідкою для подальшої підтримки з боку офіційного Токіо проекту створення Української Далекосхідної республіки (буферного державного утворення та плацдарму для розгортання повномасштабної боротьби на окупованих радянською владою теренах великої України задля подальшого здобуття української незалежності).

Виклад основного матеріалу. Далекосхідні амбіції Державного центру УНР в екзилі, на відміну від аналогічних намагань керівництва Організації Українських Націоналістів (ОУН) за Зелений Клин, на сьогодні є темою малодослідженою, майже невідомою серед дослідників даного періоду та відповідно, мало популяризованою серед широкого загалу у контексті актуального формату «Public history».

Така ситуація, на нашу думку, склалася з кількох причин:

- 1) через відсутність зацікавленості даною темою аж до 2019-го року;
- 2) відсутність належної джерельної бази або ж недостатнє фрагментарне опрацювання науковцями тих джерел, що є у наявності;
- 3) через промосковські наративи, що знайшли своє відображення в усе ще не подоланому штучному поділу представників та очільників української національно-визвольної боротьби перших десятиліть XX ст. на «своїх» і «не своїх» в залежності від регіону України.

Попри те, що уся національно-визвольна боротьба українців у перших десятиліттях XX ст. забезпечує історичну тяглість та належний фундамент для вивчення новітньої історії України, у сучасних дослідженнях з даної теми, історичних розвідках та публікаціях, до великого сорому, усе ще є популярними і прийнятними «ритуальні випадки» у бік Головного Отамана УНР С. Петлюри, нівелювання діяльності очільників Державного Центру УНР в екзилі аж до заперечення діяльності спецслужб УНР, політична «монополія» та звеличення без належного академічного аналізу і дослідження діяльності одних історичних постатей над іншими, що на нашу думку є наслідком вращення в ментальність українського суспільства та українську історичну науку проросійських наративів, пропагандистських концепцій радянської історіографії, а часом і впровадження відвертих, ворожих інформаційно-психологічних спецоперацій. Такий порядок речей безперечно становить небезпеку для подальшого вивчення історії становлення української державності у XX ст. та формування академічного розуміння значення і ваги національно-визвольної боротьби свідомої української еміграції у 1930-х рр.

У попередній науковій статті «Стамбульська платформа» УНР у 20-30-ті рр. XX ст.: просопографічний портрет» ми вже зазначали, що

Державний центр УНР в екзилі через об'єктивні причини, в першу чергу, тому, що був урядом у вигнанні та представляв інтереси бездержавної нації, не мав офіційних дипломатичних представництв та відомств у Європі, на Близькому та Далекому Сході. Відповідно, був змушений знаходитися на утриманні урядів тих країн, яким така співпраця була вигідною; діяти через так звані нелегальні «платформи», які могли б хоч і неофіційно, однак достатньо кваліфіковано виконувати представницькі, дипломатичні функції аналогічних державних інституцій; функціонувати і як нелегальні резидентури, що забезпечували необхідними розвідданими керівництво спецслужб УНР у Варшаві та Парижі, а також могли налагоджувати відповідну співпрацю із представниками іноземних розвідок Великої Британії, Франції, Туреччини та Японії зокрема [8].

Одним із маловідомих державницьких проєктів Державного центру УНР в екзилі у 30-х рр. стала підготовка перемовин представників уряду Державного центру УНР в екзилі із Японією стосовно відновлення на теренах Зеленого Клину т.зв. буферної Далекосхідної Української республіки. За задумом таке державне формування мало відновити на Далекому Сході форпост українських патріотів, акумулювати там проукраїнські патріотичні сили для підготовки спротиву радянській владі на теренах великої України. Мова йде про налагодження взаємодії та співпраці представників розвідпункту ДЦ УНР в екзилі «Стамбульської платформи», зокрема її активних діячів М. Пчелінської та В. Мурського із очільником японської розвідки у Стамбулі, полковником Іімурою та його наступником Кандою, а також, у продовження, підготовку В. Мурським на прохання Іімури для уряду Японії відповідного Меморандуму про співпрацю та зустрічі японського розвідника у Парижі із очільниками Державного центру УНР в екзилі.

Чітке та зрозуміле формулювання необхідності такої співпраці знаходимо у Є. Коновальця: «Концепція України та її азійської посілості у нашій пропаганді має займати сьогодні, за таких складних умов, не останнє місце. Ідея великопросторності української імперії, що може тримати у жаху совєцьку Росію з обох боків усе ще гарно сприймається у Японії, тож маємо постійно наголошувати їм про наші інтегральні пляни на землю Далекого Сходу!» [6].

Знову ж таки, відомо, що перші активні контакти та зв'язки керівництва ОУН із японцями було встановлено на початку 1930-х років. Їх здебільшого спричинив розгляд Лігою Націй гучної акції пацифікації на теренах Галичини у контексті антиукраїнської кресової політики Польщі. До відповідного комітету входив і представник Японії, тож у таких спосіб керівництво ОУН отримало можливість контактувати із японськими дипломатами та всіляко поглиблювати ці взаємини аж до співпраці із японськими урядовими колами та розбудови своєї мережі на Далекому Сході за підтримки офіційного Токіо.

«У 1934 р. було złożено обширну записку на тему «Україна як фактор розвалу Росії» і переложено на англійську мову. Її предложено японцям, і представник ОУН відбуд з послом Японії в Варшаві ґрунтовну роз-

мову. Чому японці хотіли говорити про українські справи саме у Варшаві, годі сказати, але можна здогадуватись, що саме там знаходились найбільш досвідчені в українській проблемі люди», – зазначає керівник політичної референтури ОУН Дмитро Андрієвський, чомусь скромно замовчуючи, про яких саме авторитетних для японської сторони, «досвідчених в українській проблемі» людей у Варшаві йдеться [6].

Мова ж насправді йшла, у тому числі, і про очільника ДЦ УНР в екзилі, А. Лівницького, якому, вочевидь, ОУНівці не бажали давати у своїх заявах ніяких преференцій, навіть номінально. А тим часом, бажання японської сторони вести справи з українцями саме у Варшаві крім вище зазначених контактів з представниками ОУН могло мати й наступні підстави: по-перше, перебування на той час безпосередньо у Варшаві керівника ДЦ УНР в екзилі А. Лівницького та керівництва спецслужб ДЦ УНР В. Сальського та В. Змієнка. По-друге, налагодження взаємодії та співпраці представників розвідки ДЦ УНР в екзилі, зокрема представників «Стамбульської платформи» із японською розвідкою відбулося так само, на початку 1930-х років і співпраця з українською розвідкою у Стамбулі не була для японців чимось новим та незрозумілим. Відповідно, можемо зазначити, що така взаємодія та співпраця була не окремою заслугою представників ОУН чи ДЦ УНР в екзилі, а відбувалася одночасно й паралельно. Вона ілюструвала зацікавленість та далекоглядність української але, що не менш важливо, також і японської сторони.

Тож сьогодні, у дослідженні та вивченні реалізації Далекосхідних амбіцій представників українських патріотичних сил, ми маємо чітко враховувати цей важливий аспект і в академічному форматі та форматі «Public history», а також протистояти штучному розділенню чи вивищенню заслуг одних українських патріотів над іншими, і навпаки.

На підтвердження нашої думки є, власне, слова самого очільника ОУН, Є. Коновальця, якого у сучасному заангажованому українському політикумі, журналістських історичних розвідках та навіть наукових публікаціях часто беруть «на знамено» як історичну постать, провідника ОУН лише для нівелювання й применшення значення діяльності представників розвідки ДЦ УНР в екзилі, але не бажають досліджувати та аналізувати те, що говорив чи писав з питання співпраці із представниками ДЦ УНР сам полковник Є. Коновалець.

«Йдім окремими шляхами, але до спільної мети. Може, ви дійдете до Києва з Варшави, а я через Одесу, а може, й через Токіо та Сибір, але ми маємо спільну ціль», – пригадував слова Є. Коновальця Президент Української Народної Республіки в екзилі А. Лівницький [6].

Про те, наскільки серйозно ставилися радянські спецслужби до перспектив створення Української Далекосхідної республіки та можливого українсько-японського альянсу, зв'язків «емігрантських главарів» та «петлюрівських дипломатів», як названо у агентурних донесеннях О. Шульгіна та В. Прокоповича із дипломатами Японії у Парижі та Празі та, власне, співпраці «Стамбульської платформи» із очільником японської розвідки у Стамбулі полковником Імурою свідчить не тільки ряд агентурних донесень від січня 1931-1932 рр., у яких ця тема висвітлюється з усіх можливих

ракурсів, але й фактично, обезголовлення цього амбітного і цілком реалістичного проекту. Так, у 1932-1935 рр., у Стамбулі, фактично один за одним з онко-діагнозами помирають найактивніші представники та сам очільник «Стамбульської платформи», автор Меморандуму про співпрацю з урядом Японії В. Мурський. У 1938 р., в Роттердамі, радянським агентом-кілером П. Судоплатовим здійснено атентат, спланований й затверджений найвищим керівництвом СРСР, на полковника Є. Коновальця. Того ж року, кількома місяцями пізніше, у Варшаві стається передчасна, дивна смерть керівника розвідки ДЦ УНР в екзилі В. Змієнка.

Найперше, слід зазначити, що початкові контакти «Стамбульської платформи» з представником японської розвідки у Стамбулі відбулися завдяки намаганням розвідниці М. Пчелінської, своячниці В. Мурського, на тенісному корті, що належав білогвардійському емігранту, колишньому начальнику батумської фортечної артилерії полковнику Мирілову. Знайомство М. Пчелінської та полковника Імури переросло у дружні стосунки і логічно продовжилося запрошенням М. Пчелінською японського аташе до стамбульської резиденції В. Мурського у Флорії, де відбулася остаточна бесіда. Слід зауважити, що у такому контакті всіляко були зацікавлені не тільки М. Пчелінська та В. Мурський, але й сам полковник Імура. Він висловив бажання познайомитися із тими, хто представляє українську розвідку в Стамбулі [3, спр.12617, т.7, с.28-50]. Про це, права рука В. Мурського, М. Забелло (агент «Надія»), тут же зазначив у агентурному донесенні своїм радянським кураторам. Він надав вичерпну характеристику, як на В. Мурського та його зацікавленість у продовженні знайомства із Імурою, так і досить вичерпне досьє на М. Пчелінську та дружній характер її спілкування із японським розвідником й власне, на сам перебіг контакту із японським аташе.

Інший цікавий документ «Події у Маньчжурії та українські емігранти» демонструє злагодженість діяльності «Стамбульської платформи» зі своїм керівництвом у Варшаві та Парижі і розповідає про неодноразові відвідини О. Шульгіна та В. Прокоповича посольства Японії у Парижі та початок перемовин стосовно автономії Уссурійського краю та українські інтереси у разі загострення радянсько-японських стосунків і початку воєнних дій на Далекому Сході [3, спр.12617, т.7, с.47].

Власне, з агентурного донесення агента «Надія» дізнаємося, що незадовго до того, в жовтні 1933 р., у Стамбулі, очільником «Стамбульської платформи» В. Мурським у відповідь, знову ж таки, на пропозицію очільника японської розвідки, полковника Імури було складено відповідний Меморандум на 48 друкованих аркушів з двома картами України та теренів Зеленого Клину і переданий вже приємнику Імури, новому японському аташе в Стамбулі, пану Канді [3, спр.12617, т.9, с.318]. У своїй книзі «Неизвестный сепаратизм. На службе СД и Абвера» колишній співробітник радянський зовнішньої розвідки Л. Соцков зазначає: «Документ представляє інтерес тому, що складено з відома «уряду УНР» у Варшаві та служить базою для подальшої спільної роботи японської розвідки із значеною організацією та містить програму дій УНР за кордоном та на

Радянській Україні (проведення терористичних, диверсійних та шкідливих актів)» [9].

На початку тексту Меморандуму В. Мурський безапеляційно зазначає: «Історія останніх років прекрасно довела всім неупередженим, що вирішення російської проблеми та подальший смертельний удар по комунізму були можливі лише шляхом збройного конфлікту, а не завдяки безплідним дискусіям та конференціям або дружнім пактам з Радянською Росією» й висловлює сподівання, що майбутній японо-радянський конфлікт стане катастрофічним для Росії і закінчиться остаточним розчленуванням останньої на національні держави: Україну, Кавказ, Туркестан та інші. Також, В. Мурський запевняє, що «уряд Української Демократичної Республіки, який перебуває у вигнанні з 1920 року, надає цьому конфлікту абсолютно виняткову важливість» [9].

Текст Меморандуму дуже добре ілюструє амбіції ДЦ УНР в екзилі стосовно Далекого Сходу, а В. Мурський викладає послідовний план співпраці з урядом Японії та фінансової допомоги у форматі позик й обґрунтовує необхідність підтримки офіційного Токіо: український уряд пропонує свої послуги за згодою та допомогою урядів Японії та Маньчжоу-Го для створення на території Далекого Сходу бази для формування українських загонів, як це було зроблено у Німеччині під час Великої війни, бо північний регіон Маньчжоу-Го, що знаходиться у провінції Амуру, здебільшого заселений українцями і цей фактор є прекрасним підґрунтям для розгортання антиросійських акцій.

Повний текст Меморандуму авторства очільника «Стамбульської платформи» В. Мурського ще потребує належного дослідження, аналізу й оцінки, адже він містить достатньо ґрунтовну аналітику щодо тогочасної міжнародної політичної ситуації, пропонує широку програму заходів стосовно розхитування суспільного та політичного життя в СРСР та передбачає чітку та послідовну програму співпраці УНР з офіційним Токіо у напрямку відновлення незалежності України.

Слід зазначити, що текст Меморандуму, затверджений керівництвом ДЦ УНР в екзилі також ілюструє чіткий і послідовний відхід унівської стратегії від попереднього, т.зв. «соціалістичного шляхетного романтизму» і є абсолютно аналогічним методам діяльності ОУН, адже окрім іншого передбачає перелік підготовчих дій та заходів, що слугуватимуть приводом для радикалізації та розгортання повномасштабного революційного руху, терористичних та й військових акцій в УРСР.

Так, до прикладу, серед інших заходів пропонується на кордонах Румунії, Польщі, а також на теренах Маньчжоу-Го створити спеціальні пункти, які мають бути забезпечені зброєю та амуніцією для переправлення в Україну; організувати збройові та матеріальні бази; організувати сучасні військові курси для українських офіцерів та поручників (українських); забезпечити організацію військових загонів та кадрів майбутньої української армії, санітарної служби та загонів Червоного Хреста, комерційної місії, яка займається накопиченням провізії та товарів для перенаправлення поза термінами в Україну в міру їхнього постачання. Цей захід, як зазначає В. Мурський, окремо, справить глибоке враження на злиденне

та дезорієнтоване протягом довгих років комуністичною пропагандою населення України [9].

Стосовно України, за фінансової та матеріальної підтримки уряду Японії пропонується провадити: організацію саботажу в колгоспах і радгоспах; руйнування залізничних шляхів сполучення, катастрофи залізничних потягів; підпали військових складів зброї та амуніції; сіяння паніки серед населення сіл та міст із метою перешкодити мобілізації до радянської армії; дезорганізацію постачання міст та промислових центрів, організація робітничих та селянських страйків, повстань; організація банд; організація осередків в армії та флоті; розвиток масового та індивідуального терору з метою вбивства відомих комуністів, терор проти ГПУ; посилене поширення пропагандистських брошур та комунікатів; організація центрального українського комітету, який на місці буде керувати ходом українсько-го антибільшовицького повстання (Соцков, 2003).

Паралельно із налагодженням співпраці із японською розвідкою В. Мурський поставив до відома і колег з німецької розвідки, представивши їм наприкінці 1934 р. копію тексту Меморандуму, та роз'яснення щодо цілей української політичної еміграції та подальших перспектив налагодження з Японією та Німеччиною співпраці для протистояння СРСР.

На превеликий жаль, текст даного Меморандуму наприкінці 1935 р., ще до його офіційної передачі японській стороні потрапив до рук радянської розвідки і був опублікований у радянській пресі.

Серед агентурних донесень зберігся документ куратора М. Забелло (агента «Наді») під кодовим номером «100», у якому той, власне, «засвітив» М. Забелло, як свого агента й інформатора, ілюструє увесь цинізм останнього: «Мурський поінформував Забелло про комбінацію з японцями і справді придумав штучку... Мурський переконаний, що цей проект знайде співчуття у японців і ті відпустять гроші, і можна буде проводити і японську роботу, і свою, українську в так званому «Зеленому Клину» (Амурський і Уссурійські краї, заселені українцями). Колосальна фантазія. Невідомо, як на це подивляться японці. Крім цього, Мурський зайнятий упорядкуванням меморандуму японцям щодо допомоги Японії (у разі військового японсько-радянського зіткнення) та з боку України (повстання). Мурський чомусь переконаний, що навесні відбудеться зіткнення Японії із Радянським Союзом. Забелло розповідав про це зі сміхом» [3, спр.12617, т.9, с.317].

Висновки. Отож, як бачимо, попри всі намагання, плани керівництва та розвідки ДЦ УНР в екзилі, так само, як і наміри очільників та діячів ОУН увесь час перебували під пильним спостереженням радянської розвідки, яка спромоглася наситити своєю агентурою найвужчі кола спецслужб ДЦ УНР в екзилі та ОУН. Часто про такі «агентурні гнізда» українській розвідці ДЦ УНР в екзилі було добре відомо: наприклад, про діяльність агента ДПУ М. Глуценка у Парижі, який видавав себе за українського художника в еміграції, й художня галерея якого слугувала навіть місцем зустрічі свідомої української еміграції: творчої інтелігенції, представників ДЦ УНР в екзилі та ОУН. Пряма ліквідація таких «агентурних гнізд» у Європі представниками уряду УНР в екзилі вбачалася неможливою, щоб уникнути небажаного іміджу «кривавих терористів, що чинять

звірства», який вже «прилип» до очільників ДЦ УНР після суду над вбивцею С. Петлюри агентом ГПУ С. Шварцбардом та до представників ОУН після провокаційного вбивства боївкарами ОУН у Трускавці польського політика й публіциста Т. Голувка.

Деякі історики, наприклад, Т. Вронська, В. Сідак та О. Скрипник вважають, що про агентурну діяльність М. Забелло (агента «Надія») на користь ГПУ так само було відомо керівництву української розвідки у Варшаві, хоч переконливі аргументи на підтвердження цієї думки авторці даної статті невідомі.

Однак, незаперечність факту полягає у тому, що навіть за таких складних умов представникам «Стамбульської платформи» у 1930-х рр., вдалося фахово, системно й послідовно, на гідному дипломатичному рівні просувати далекосхідні амбіції ДЦ УНР в екзилі, як повноправного представника й виразника волі бездержавної української нації не тільки в Європі й Туреччині, але й на Далекому Сході, в Японії, представляючи інтереси українців, добиватися врахування цих інтересів урядами європейських держав, та навіть офіційного Токіо.

У контексті усього вище зазначеного подальшу ситуативну колаборацію та вітання співпраці представників ДЦ УНР в екзилі та ОУН із гітлерівською Німеччиною у 1930-1940-х рр., треба розглядати виключно у форматі національно-визвольної боротьби українців. Єдиною метою українських патріотів у цей період було повалення тоталітарного режиму СРСР на теренах великої України і відновлення української державності.

Найкращим обґрунтуванням цих державницьких амбіцій є саме текст Меморандуму про співпрацю із урядом Японії авторства очільника «Стамбульської платформи» В. Мурського.

Список використаних джерел і літератури:

1. Власенко В.М. До історії міжвоєнної української політичної еміграції на Балканах. *Пам'ятки*: археографіч. щоріч. 2011. Вип. 12. URL: <http://surl.li/ceiet> (дата звернення 05.01.2023).
2. Вронська Т.В. Інформаційний інструментарій розколу української політичної еміграції у міжвоєнний період: незасвоєні уроки минулого. 2018. URL: <http://surl.li/cgpgf> (дата звернення 04.01.2023).
3. Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України (ГДА СЗРУ).
4. Лозицький В.С. Українська політична еміграція 1919-1945: док. і матеріали. Київ: Парламентське вид-во, 2018. 928 с + 16 іл.
5. Лотоцький О. У Царгороді. 1939. URL: <http://surl.li/ceetej> (дата звернення 30.12.2022).
6. Липовецький С. Далекосхідна місія. Боротьба ОУН за Зелений Клин. URL: <http://surl.li/eicuj> (дата звернення: 08.01.2023).
7. Окіпнюк В., Козлов Д. Таємний фронт Володимира Мурського. URL: <https://www.istpravda.com.ua/ukr/articles/2020/10/6/158218/> (дата звернення 05.01.2023)
8. Підгірна Л.М. «Стамбульська платформа» УНР у 20-30-ті рр. XX ст.: Просопографічний портрет. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 2022. Вип. 36. С. 210-226.

9. Соцков Л.В. «Неизвестный сепаратизм. На службе СД и Абвера». Москва, 2003. 73 с.
10. Скрипник О. Таємний легіон української революції. Київ, 2015. 320 с.
11. Сідак В. Національні спецслужби в період Української революції 1917-1921 рр. 2010. URL: <http://surl.li/eipgh> (дата звернення 07.01.2023).
12. Яблонський В.М. Діяльність Державного центру УНР в екзилі (1921-1992 рр.). 2020-2021. URL: <http://surl.li/ciaxz> (дата звернення 04.01.2023).
13. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України).

References:

1. Vlasenko, V.M. (2011). Do istorii mizhvoiennoi ukrainskoi politychnoi emihratsii na Balkanakh. *Pamiatky*: arkeohrafich. shchorich. Vyp. 12. URL: <http://surl.li/ceiet> [in Ukrainian].
2. Vronska, T.V. (2018). Informatsiinyi instrumentarii rozkolu ukrainskoi politychnoi emihratsii u mizhvoiennyi period: nezasvoieni uroky mynuloho. URL: <http://surl.li/cgpgf> [in Ukrainian].
3. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby zovnishnoi rozvidky Ukrainy (HDA SZRU). [in Ukrainian].
4. Lozytskyi, V.S. (Comps.). (2008). *Ukrainska politychna emihratsiia 1919-1945: dok. i materialy*. Kyiv: Parlamentske vyd-vo, 928 s. + 16 il. [in Ukrainian].
5. Lototskyi, O. (1939). U Tsarhorodi. URL: <http://surl.li/ceteji>. [in Ukrainian].
6. Lypovetskyi, S. Dalekoskhidna misiia. Borotba OUN za Zelenyi Klyn. URL: <http://surl.li/eicyj> [in Ukrainian].
7. Okipniuk V., Kozlov D. Taiemnyi front Volodymyra Murskoho. URL: <https://www.istpravda.com.ua/ukr/articles/2020/10/6/158218/> [in Ukrainian].
8. Pidhirna, L.M. (2022). «Stambulska platforma» UNR u 20-30-ti rr. XX st.: Prosopohrafichnyi portret. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka: istorychni nauky*. Kamianets-Podilskyi. Vyp. 36. S. 210-226. [in Ukrainian].
9. Sotskov, L.V. (2003). «Neizvestnyi separatyzm. Na sluzhbe SD y Abvera». Moskva 73 s. [in Russian].
10. Skrypnyk, O. (2015). Taiemnyi lehion ukrainskoi revoliutsii. Kyiv, 320 s. [in Ukrainian].
11. Sidak, V. (2010). Natsional'ni spetssluzhby v period Ukrayins'koyi revolyutsiyyi 1917-1921 rr. URL: <http://surl.li/eipgh> [in Ukrainian].
12. Yablonskyi, V. M. (2020-2021). Diialnist Derzhavnoho tsentru UNR v ekzyli (1921-1992 rr.). URL: <http://surl.li/ciaxz> [in Ukrainian].
13. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy). [in Ukrainian].

Larysa Pidhirna

THE FAR EASTERN AMBITIONS OF THE STATE CENTER OF THE UNR IN EXILE IN THE CONTEXT OF THE ACTIVITIES OF THE «ISTANBUL PLATFORM» (1930s of the 20th century)

The article analyzes the Far Eastern plans and ambitions of the State Center of the UNR in exile in the 1930s of the XX century. in the context of the activities of the «Istanbul Platform». Also shown is the process of establishing coopera-

tion with Japanese intelligence for further support from the official Tokyo side of the project of creating the Ukrainian Far Eastern Republic (a buffer state entity and a bridgehead for the deployment of a full-scale struggle on the territory of greater Ukraine occupied by the Soviet authorities for the further acquisition of Ukrainian independence). The scientific novelty of the obtained results is that, for the first time in an academic context, an attempt is made to investigate the radicalization of the views and intentions of the UNR SC in exile in the 1930s of the 20th century, a general comparison of the activities of the leaders of the UNR SC in exile and representatives of the «Istanbul Platform» with the leaders and representatives of the OUN and illustrated their parallel movement in the direction of realizing Ukrainian Far Eastern ambitions, establishing cooperation with Japanese intelligence, diplomatic circles of Japan and official Tokyo.

Key words: «Istanbul Platform», Mursky, Pchelinska, Zabello, Iimura, memorandum, intelligence, residency, emigration, propaganda, intelligence reports, Green Wedge, Public history.

Отримано: 08.11.2022 р.

УДК 94(498)«1927-1931»:329.17

DOI: 10.32626/2309-7086.2022-19.242-259

Ігор Піддубний

ORCID 0000-0002-9453-5481

доктор історичних наук, доцент

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ПОЧАТКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ГАРДИСТСЬКОГО РУХУ В РУМУНІЇ

Мета статті – на основі доступної джерельної бази та наукового доробку дослідників простежити процес зародження та розгортання діяльності румунського Легіонерського руху, очоленого К.З. Кодряну. Після Першої світової війни у королівстві Румунії в його нових межах та із загальним виборчим правом на тлі традиційних політичних партій почали з'являтися нові політичні рухи та організації. В основу низки правих рухів було покладено консервативну ідею православ'я та ромінізму, які поєднувалися з різноматнітними, іноді терористичного характеру, способами досягнення політичної мети. Поява Легіону архангела Михаїла стала результатом розвитку студентського націоналістичного руху та діяльності Ліги націонал-християнського захисту. В основу діяльності було покладено принцип захисту титульної нації на основі ідей традиціоналізму, антисемітизму. Задум створити організацію на засадах елітарності поєднувався на початку діяльності зі спробами здобути опору на прихильників руху в межах країни. Структура організації була побудована за принципом військової організації з обов'язковим дотриманням дисципліни. Розширення організації у 1930-х роках проводилося на основі засад закладених у період існування Легіону архангела Михаїла.

Ключові слова: Румунія, Корнеліу Зеля Кодряну, традиціоналізм, Легіонерський рух, Легіон архангела Михаїла, антисемітизм.